

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

ЯКОВЛЄВА ГАЛИНА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК: 349.3

СУБ'ЄКТИ ПРАВА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення»

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Харків – 2019

Дисертація є рукописом.

Робота виконана на кафедрі трудового права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант – доктор юридичних наук, професор **Ярошенко Олег Миколайович**, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, завідувач кафедри трудового права, член-кореспондент НАПрН України.

Офіційні опоненти:

– доктор юридичних наук, професор **Москаленко Олена Вячеславівна**, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін, господарського та трудового права;

– доктор юридичних наук, професор **Могілевський Леонід Володимирович**, Харківський національний університет внутрішніх справ, учений секретар секретаріату Вченої ради;

– доктор юридичних наук, доцент **Дрозд Олексій Юрійович**, Національна академія внутрішніх справ, начальник відділу докторантури та ад'юнктури.

Захист відбудеться « 19 » червня 2019 року о 10:00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.03 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 84а.

Автореферат розіслано « 17 » травня 2019 року

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Н.П. Матюхіна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Держава як політичний інститут у суспільстві відіграє важливу роль у організації та спрямуванні суспільного життя в усіх його сферах, в тому числі й у соціальному забезпеченні, оскільки державні веління можуть забезпечуватися силою державно-владного примусу та носять ознаки загальнообов'язковості. Поряд з тим, держава як інститут повинна забезпечувати можливості вільного розвитку громадянського суспільства, ринкових відносин, надавати можливість суспільству здійснювати саморегулювання суспільних відносин, не монополізуючи всі важелі впливу на них та не здійснюючи пряме та жорстке втручання в кожен сферу суспільного життя. Саме пошук та забезпечення балансу між державно-владним регулюванням соціального забезпечення та утворенням і функціонуванням суспільних інститутів, що здійснюють зазначені функції, розвиток соціально активної поведінки кожного члена суспільства, спрямованість діяльності учасників громадянського суспільства на утвердження саморегулювальної системи суспільних важелів, спрямованих на турботу кожного про власне матеріальне забезпечення та соціальний захист, мінімізацію утриманських настроїв у суспільстві займає чільне місце в стратегії удосконалення соціально-забезпечувального законодавства не лише України, а й усіх країн світу.

Становлення соціальної держави в Україні та, як ключова передумова цьому, – реформування соціально-забезпечувального законодавства обумовлюють необхідність удосконалення правового статусу суб'єктів права соціального забезпечення. Адже саме суб'єкти права соціального забезпечення є однією із основних категорій досліджуваної галузі та визначають право соціального забезпечення як окрему самостійну галузь вітчизняного права. Для виконання таких важливих завдань необхідними та нагальними є, насамперед, проведення науково-теоретичних досліджень, чітке з'ясування понятійно-категоріального апарату у визначеній сфері, виділення суттєвих правових ознак поняття «суб'єкт права соціального забезпечення», формулювання його визначення, окреслення існуючого на сьогодні масиву суб'єктів соціального забезпечення, зведення їх до цілісної системи, також розкриття структури та змісту правового статусу суб'єкта права соціального забезпечення, дослідження правового регулювання наведеного питання та виділення проблем формування та реалізації правового статусу суб'єктів права соціального забезпечення.

Слід відзначити, що стратегія вдосконалення соціально-забезпечувального законодавства у контексті розвитку правового статусу суб'єктів соціального забезпечення повинна бути спрямована на посилення гарантій реалізації права на соціальне забезпечення у суб'єктів, які мають право на його отримання, оптимізації організаційно-правової структури соціального забезпечення, досягнення прозорості та єдності підходів до надання соціального забезпечення завдяки кодифікації соціально-забезпечувального законодавства. Поряд з тим, вона покликана акцентувати увагу на активну роль особи у формуванні ресурсів власного соціального забезпечення шляхом активної участі у суспільному виробництві та сплаті внесків до системи загальнообов'язкового державного соціального страхування, формування додаткових ресурсів шляхом здійснення накопичень до недержавних систем соціального страхування та забезпечення тощо; підвищити соціальну відповідальність держави як гаранта соціального забезпечення та органів державної влади і місцевого самоврядування за визначення, підвищення та дотримання державних соціальних гарантій і нормативів усіма суб'єктами соціального забезпечення.

Окремі проблеми правового регулювання правового статусу суб'єктів права соціального забезпечення та його удосконалення досліджували В. М. Андрійв, Н. Б. Болотіна, В. С. Венедіктов, С. В. Венедіктов, С. Я. Вавженчук, С. В. Вишновецька, І. В. Зуб, М. І. Іншин, О. І. Кульчицька, О. Л. Кучма, С. С. Лукаш, А. Р. Мацюк, О. Є. Мачульська, П. Д. Пилипенко, С. М. Прилипка, О. І. Процевський, С. М. Синчук, Б. І. Сташків, А. М. Слюсар, О. В. Тищенко, Г. І. Чанишева, Л. П. Шумна, В. І. Щербина, Н. М. Хуторян, О. М. Ярошенко та ін. Проте, незважаючи на надзвичайну актуальність обраної проблематики, на значну увагу, яка приділяється дослідженню правового статусу суб'єктів права соціального забезпечення, проблема удосконалення правового статусу суб'єктів права соціального забезпечення у контексті реформування соціально-забезпечувального законодавства вивчена не системно, у науковій доктрині відсутнє цілісне та узгоджене уявлення про структуру правового статусу досліджуваних суб'єктів, не охарактеризовані її елементи, не розкритою залишається система суб'єктів права соціального забезпечення, не дослідженими є взаємозв'язки та взаємовідносини всередині наведеної системи, роль та місце кожного суб'єкта соціального забезпечення у такій системі, не проведено належної класифікації суб'єктів соціального забезпечення. У зв'язку з таким станом наукових

досліджень унеможливується розробка подальших напрямів удосконалення суб'єктів соціального забезпечення, у зв'язку з чим вони є поодинокими та неузгодженими. Тому виникає необхідність комплексного аналізу цієї наукової проблеми та пошук шляхів та напрямів удосконалення правового статусу суб'єктів соціального забезпечення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано відповідно до Стратегії сталого розвитку «Україна–2020», схваленої указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015, Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства, схваленої указом Президента України від 26 лютого 2016 року № 68/2016, Плану законодавчого забезпечення реформи в Україні, схваленої постановою Верховної Ради України від 04 червня 2015 року № 509-VIII, Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 рр., затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 03 березня 2016 року, цільової комплексної програми Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого «Проблеми вдосконалення правового регулювання відносин у сфері праці та соціального захисту» (номер державної реєстрації 0111U000960).

Тема дисертаційної роботи затверджена вченою радою Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого 25 листопада 2016 року (протокол № 4).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційної роботи є формування доктринального підходу до соціального захисту населення України через з'ясування юридичної природи суб'єктів права соціального забезпечення, визначення концептуальних засад правового статусу вказаних суб'єктів, виявлення специфіки нормативно-правового регулювання суспільних відносин за їх участю в умовах інтеграції України до європейського правового й економічного простору крізь призму усестороннього захисту соціально-економічних прав громадян, а також формулювання теоретичних висновків і науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення законодавства у відповідній царині.

Для досягнення зазначеної мети необхідно вирішити такі основні завдання:

- з'ясувати зміст і встановити призначення соціальної функції держави;
- окреслити предмет права соціального забезпечення та визначити сферу його дії;

- розкрити єдність публічних і приватних засад у праві соціального забезпечення;
- охарактеризувати сучасний стан наукової розробки проблеми суб'єктів права соціального забезпечення;
- опрацювати логіко-методологічні підходи до побудови юридичних конструкцій у праві соціального забезпечення пуд кутом зору суб'єктного аспекту;
- розкрити природу соціальних ризиків у праві соціального забезпечення;
- висвітлити поняття і встановити характерні ознаки суб'єктів права соціального забезпечення;
- провести розмежування категорії «суб'єкти права соціального забезпечення» із суміжними юридичними явищами;
- здійснити класифікацію суб'єктів права соціального забезпечення;
- з'ясувати правовий статус особи, яка перебуває у складній життєвій ситуації, – первинного суб'єкта права соціального забезпечення;
- охарактеризувати державу як гарантуючого суб'єкта права соціального забезпечення;
- виділити окремі види сервісних суб'єктів права соціального забезпечення і встановити їх правовий статус;
- виявити загальновизнані стандарти захисту прав і законних інтересів суб'єктів права соціального забезпечення;
- визначити стратегію вдосконалення соціально-забезпечувального законодавства та розкрити її вплив на правовий статус суб'єктів права соціального забезпечення.

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини, що виникають з приводу правового регулювання загальних засад та особливостей правового статусу суб'єктів права соціального забезпечення.

Предметом дослідження є суб'єкти права соціального забезпечення і їх правовий статус в сучасних умовах.

Методи дослідження. Для здійснення дослідження було застосовано систему методів наукового пізнання, зокрема загальнонаукові (діалектичний, аналізу, синтезу, абстрагування, аналогії), приватні методи наукового пізнання, що застосовуються у галузях багатьох наук (порівняльний, кількісного й якісного аналізу, моделювання, статистичний), а також спеціально-юридичні (формально-юридичний, порівняльно-правовий, системно-структурний).

За допомогою застосування методів аналогії та порівняння можливим стало дослідження загальноновизнаних стандартів захисту прав і законних інтересів суб'єктів права соціального забезпечення, висвітлення співвідношення категорії «суб'єкти права соціального забезпечення» із суміжними юридичними явищами, а також розкриття єдності публічних та приватних засад у праві соціального забезпечення (підрозділи 4.1., 2.5., 1.3.). Метод абстрагування та моделювання сприяв виділенню найважливіших сутнісних рис досліджуваних у праці понять та наданню їм визначення, а також при розробці шляхів вдосконалення соціально-забезпечувального законодавства, дослідженні юридичних конструкцій суб'єктів права соціального забезпечення (підрозділи 2.2.; 2.3.; 2.4.; 4.2.). Застосування методу аналізу надало змогу в найбільш повній мірі здійснити класифікацію суб'єктів соціального забезпечення, а також виділити види сервісних суб'єктів права соціального забезпечення (підрозділи 2.6., 3.3.).

Свого застосування також дістали й спеціально-юридичні методи, зокрема формально-юридичний та системно-структурний використано при розробці та вивченні термінологічного апарату даної роботи, а саме при визначенні предмету права соціального забезпечення та сфери його дії, змісту соціальної функції держави (підрозділи 1.1., 1.2.), а також при формулюванні дефініції правового статусу особи, яка перебуває у складній життєвій ситуації, окреслення правового статусу держави як гарантуючого суб'єкта права соціального забезпечення (підрозділи 3.1., 3.2.).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що представлена робота є першим у вітчизняній науці права соціального забезпечення дослідженням, в якому, на основі комплексного опрацювання проблем теоретичного, нормативного і правозастосовного характеру, розроблена правова доктрина соціального захисту населення України в умовах євроінтеграції через визнання виключного пріоритету прав і законних інтересів особи, яка перебуває у складній життєвій ситуації, як первинного суб'єкта права соціального забезпечення.

У результаті проведеного дослідження одержано нові теоретико-методологічні положення та науково обґрунтовані висновки, розроблені пропозиції, що виносяться на захист, а саме:

уперше:

– сформульовано висновок про те, що природа соціального ризику у праві соціального забезпечення складається з дворівневої групи ознак,

які характеризують правову природу соціального ризику, первинних та вторинних (похідних);

– обґрунтовано необхідність класифікації суб'єктів права соціального забезпечення за такими критеріями як: 1) суб'єктивне відношення до соціально-забезпечувальної діяльності та 2) рівень розвитку організаційно-правових і матеріальних основ соціального забезпечення;

– доведено, що до змісту правового статусу особи, яка потрапила у складну життєву ситуацію, належать: а) інститут прав, свобод і обов'язків та відповідальності; б) інститут нормативно-правового забезпечення; в) засадничий інститут; г) інститут гарантій;

– запропоновано під правовим статусом сервісних суб'єктів права соціального забезпечення розуміти цілісне складне поняття, яке відображає місце та роль кожного суб'єкта в процесі здійснення кореспондуючої соціально-забезпечувальної діяльності, його соціально-забезпечувальну функцію, яка реалізується через спеціальну компетенцію, соціально-забезпечувальну правосуб'єктність з метою виконання соціальних цілей;

– серед сервісних суб'єктів права соціального забезпечення запропоновано виділити суб'єктів, які здійснюють: (а) безпосереднє надання видів соціального забезпечення та (б) підтвердження фактів, що мають юридичне значення для соціального забезпечення;

– аргументовано, що під загально визнаним стандартом захисту прав і законних інтересів суб'єктів права соціального забезпечення необхідно розуміти утворену в результаті належної правової процедури, яка спрямована на врахування позицій усіх заінтересованих сторін, зближення та інтеграцію їх підходів, та нормативно закріплену вимогу, яка визначає ідеальну модель або структуру захисту прав і законних інтересів суб'єктів права соціального забезпечення;

– доведено та визначено вплив стратегії соціально-забезпечувального законодавства на правовий статус суб'єктів права соціального забезпечення, у напрямках: підсилення гарантій реалізації права на соціальне забезпечення у суб'єктів, які мають право на його отримання; закріплення обов'язку кожного турбуватися про власне соціальне забезпечення; підвищення соціальної відповідальності держави, як гаранта соціального забезпечення, та органів державної влади й місцевого самоврядування; закріплення у суб'єктів, які надають соціальне забезпечення обов'язку і відповідальності за своєчасне, повне й якісне надання соціальної допомоги, послуг, інших виплат тощо;

– запропоновано власну структуру Соціального кодексу України, формування якої повинно відбуватися шляхом внутрішнього розмежування на розділи, які регламентуватимуть види загальнообов’язкового державного соціального страхування та соціального забезпечення;

– зроблено висновок про те, що основними стратегічними напрямками вдосконалення соціально-забезпечувального законодавства є його систематизація, розвиток правового регулювання недержавного соціального забезпечення, методів забезпечення адресності соціальних допомог, послуг та інших виплат, децентралізації соціального забезпечення;

удосконалено:

– поняття «соціальна функція держави», яке визначено як нормативно, інституційно та політично забезпечений та комплексний напрямок діяльності: 1) який відображає її роль у забезпеченні соціального добробуту суспільства та дотримання прав і свобод кожного, підтримки соціальних ініціатив у суспільстві, максимального застосування непрямих методів стимулювання суспільного розвитку; 3) спрямований на утвердження у суспільстві принципів соціальної стабільності, соціальної справедливості у поєднанні із соціальною рівністю, соціальним партнерством, соціальним захистом та соціальним забезпеченням; 4) одним зі своїх проявів та цілей (не єдиним) має створення ефективної, стабільної та конкурентоздатної системи соціального забезпечення;

– підхід до розуміння призначення соціальної функції держави: утвердження у державі принципу, відповідно до якого людина, її права та законні інтереси визнаються найвищою соціальною цінністю; згладжування суспільних і соціальних протиріч, утворення загальносуспільного блага; сприяння розвитку соціального діалогу та побудові суспільних відносин на основі соціальної солідарності; утвердження соціальної безпеки, що ґрунтується на сталому розвитку усіх сфер життєдіяльності суспільства; гарантування соціальної справедливості та рівності у розподілі суспільних матеріальних та нематеріальних благ у суспільстві;

– науковий підхід до розуміння предмету права соціального забезпечення, який пропонується розглядати як врегульовані правом однорідні взаємопов’язані суспільні відносини, які складаються між фізичними особами, їх об’єднаннями, групами, а також державними та недержавними суб’єктами соціального забезпечення щодо формування

(окрім бюджетних і фінансових відносин), надання й отримання матеріального забезпечення (соціальних виплат, допомоги, послуг, натуральних матеріальних благ тощо), надання якого гарантується в разі негативного впливу соціальних ризиків і спрямовані на реалізацію права людини на соціальне забезпечення, на забезпечення рівня життя не нижчого від установлених державою мінімальних соціальних стандартів і соціальної адаптації й повернення до нормального життя, активної участі в суспільному;

– підхід до визначення сфери дії права соціального забезпечення та запропоновано використовувати такі критерії, як: 1) суб'єктний склад – держава як гарантуючий суб'єкт, особи, які потрапили у скрутну ситуацію, сервісні суб'єкти; 2) особливість правового інтересу – реагування на дію соціального ризику, яке полягає у подоланні негативних наслідків дії такого соціального ризику, створення умов для запобігання втрати засобів до існування, встановлення соціальної справедливості тощо, відсутність комерційного інтересу; 3) особливість об'єкта правовідносин: безповоротність, чітка цільова соціальна спрямованість соціального забезпечення (допомог, пілг, послуг, виплат, компенсацій тощо);

– зміст характерних ознак суб'єктів права соціального забезпечення: а) це юридичні та фізичні особи, які виступають у сфері соціального забезпечення відособлено та індивідуалізовано; б) характеризуються притаманністю їм соціально-забезпечувальної правосуб'єктності, соціально-забезпечувального правового статусу, правового інтересу у сфері соціального забезпечення, дією у правовідносинах обособлено та від власного імені; в) диспозитивність і залишення підстав для формування свого місця та ролі в системі соціального забезпечення за власною ініціативою; г) розглядаються як соціальні одиниці, які формують структуру соціального забезпечення в суспільстві з огляду на їх відношення до дії соціальних ризиків; д) їх правовий інтерес являє собою поєднання та злиття приватних інтересів та перетворення їх у загальний суспільно-правовий щодо формування стабільного соціально захищеного та справедливого суспільства з активною роллю кожного суб'єкта в зазначеному процесі;

– поняття «суб'єкти права соціального забезпечення», під якими пропонується розуміти особи та/або їх об'єднання, що розглядаються як єдине ціле (соціальні одиниці), які функціонують відокремлено, володіють ознаками індивідуалізації, наділені соціально-забезпечувальною правосуб'єктністю та характеризуються відповідним

правовим статусом у сфері соціального забезпечення, які дозволяють їм вступати у правовідносини щодо соціального забезпечення, формуючи його ціннісний, матеріальний та організаційно-правовий базис;

– підхід до визначення суб'єктного аспекту логіко-методологічних підходів до побудови юридичних конструкцій у праві соціального забезпечення та відзначено, що його особливості відображаються завдяки наступному: а) особливий правовий статус власних суб'єктів; б) особливі види взаємозв'язків і взаємодії між суб'єктами; в) особливе місце держави як суб'єкта права соціального забезпечення в системі правовідносин, які регулюються зазначеною галуззю; г) особливе місце людини як суб'єкта права соціального забезпечення в досліджуваній системі правовідносин; д) особливі ролі власних суб'єктів у соціально-забезпечувальних правовідносинах; е) існування суб'єктів у взаємоузгодженій і взаємообумовленій системі та в безпосередньому цільовому індивідуалізованому контакті; є) наявність специфічних (притаманних лише галузі права соціального забезпечення та функціонуючих лише у межах реалізації її норм) суб'єктів;

набули подальшого розвитку:

– наукові положення щодо єдності публічних та приватних засад у праві соціального забезпечення, яке розкрито у наступному: а) перетворення приватного інтересу особи в публічний інтерес держави щодо забезпечення захисту прав людини та гідного рівня її життя; б) поєднання диспозитивного методу правового регулювання з імперативним методом правового регулювання; в) у праві соціального забезпечення поєднуються способи правового регламентування, притаманні як галузям публічного (заборона та зобов'язання), так і приватного (дозвіл) права; г) за допомогою єдності приватного й публічного у праві соціального забезпечення досягається найбільша та оптимальна ефективність правового регламентування – всі інститути права соціального забезпечення поєднуються в цілісну взаємоузгоджену систему саме завдяки публічно-правовим принципам і нормам, завдяки обов'язку дотримання визначених соціальних стандартів і загальних положень чинного законодавства щодо соціального забезпечення;

– доктринальні положення щодо стану наукової розробки проблеми суб'єктів права соціального забезпечення, внаслідок чого відзначено, що питання розкриття категорії суб'єктів права соціального забезпечення нині досліджено на трьох рівнях: 1) рівень здійснення теоретичних узагальнень, з'ясування загальної моделі юридичної конструкції суб'єкта права як наукової категорії; 2) рівень дослідження поняття та

юридичної конструкції суб'єкта права соціального забезпечення; 3) рівень вивчення спеціальних питань та ознак суб'єктів права соціального забезпечення за конкретними його видами та роллю досліджуваних суб'єктів;

– наукові положення щодо розуміння держави як гарантуючого суб'єкта соціального забезпечення – відзначено, що Україна як соціальна держава забезпечує: 1) формування, оновлення та вдосконалення ефективної й якісної правової системи, яка заснована на верховенстві закону, пріоритеті захисту прав і свобод людини; 2) конституційне закріплення комплексу соціальних та інших прав та свобод людини, а також гарантій їх реалізації з подальшою деталізацією механізмів реалізації прав у спеціальних законодавчих чи підзаконних нормативно-правових актах; 3) встановлення на законодавчому рівні мінімальних соціальних гарантій; 4) формування власної системи соціального забезпечення та належної матеріальної основи для неї; 5) здійснення державного регулювання ринкової економіки в контексті її спрямування на соціально орієнтовану, вирівнювання можливостей кожного суб'єкта ринкових відносин;

– положення про те, що юридична конструкція суб'єкта права соціального забезпечення будується на поєднанні основних (соціально-забезпечувальна правосуб'єктність та правовий статус) та факультативно-формулюючих (додаткові правові характеристики, включення яких до складу юридичної конструкції суб'єкта права соціального забезпечення обумовлюється його видом та роллю у соціально-забезпечувальних правовідносинах) елементів;

– наукові положення щодо розмежування поняття «суб'єкт права соціального забезпечення» з поняттям «суб'єкт правовідносин щодо соціального забезпечення».

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що положення, отримані в результаті проведеного дослідження, можуть бути використані:

а) у науково-дослідницькій роботі – для подальших загальних і спеціальних наукових досліджень у сфері права соціального забезпечення, зокрема, розкриття специфіки правового регулювання правового статусу суб'єктів права соціального забезпечення;

б) у правотворчості – у процесі розробки й удосконалення вітчизняного законодавства, гармонізації вітчизняного законодавства з міжнародно-правовими нормами, що регулюють правовий статус суб'єктів права соціального забезпечення;

в) у правозастосуванні – підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності та господарювання у ході здійснення своєї діяльності з метою дотримання принципів соціального страхування, гарантування соціальних прав та законних інтересів працівників, формування для них додаткових гарантій соціального забезпечення; фізичними особами під час звернення за отриманням різних видів соціального забезпечення, укладення договорів про добровільне страхування, здійснення волонтерської діяльності у сфері соціального забезпечення тощо; іншими органами, установами та організаціями під час застосування положень законодавства про соціальне забезпечення, підтвердження фактів, що мають юридичне значення для соціального забезпечення особи, надання видів соціального забезпечення, а також у ході розробки напрямів удосконалення правового регулювання правового статусу суб'єктів права соціального забезпечення, визначенні способів, форм та методів взаємодії між органами державної влади та структурами громадянського суспільства;

г) у навчальному процесі – під час вивчення в юридичних освітніх закладах навчальних дисциплін «Право соціального забезпечення», «Загальнообов'язкове державне соціальне страхування», «Правове регулювання соціального обслуговування», «Матеріальні та процесуальні особливості захисту соціальних прав», підготовки робочих програм і планів, написання підручників, навчальних посібників, курсів лекцій, а також у науково-дослідницькій роботі студентів, слухачів і курсантів.

Апробація результатів дисертації. Підсумки розробки проблеми в цілому, окремі її аспекти, одержані узагальнення і висновки були оприлюднені на: міжнародній науково-практичній конференції «Юридична наука: виклики і сьогодення» (м. Одеса, 12–13 червня 2015 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Законодавство України у світлі сучасних активних реформаційних процесів» (м. Київ, 9–10 жовтня 2015 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Новітні тенденції сучасної юридичної науки» (м. Дніпропетровськ, 4–5 грудня 2015 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми прав людини, держави та вітчизняної правової системи (Дніпропетровськ, 1–2 квітня 2016 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Юридичні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень» (м. Київ, 13–14 травня 2016 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Юридична наука: виклики

і сьогодення» (м. Одеса, 10–11 червня 2016 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Держава і право в умовах глобалізації: реалії та перспективи» (м. Дніпро, 3–4 лютого 2017 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реалії та перспективи» (м. Київ, 10–11 березня 2017 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Пріоритети розвитку юридичних наук у XXI столітті» (м. Одеса, 7–8 квітня 2017 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Правова держава: напрямки та тенденції її розбудови в Україні» (м. Одеса, 12–13 травня 2017 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання удосконалення законодавства про працю та соціальне забезпечення» (м. Харків, 29 вересня 2017 р.), всеукраїнській науково-практичній конференції «Напрями розвитку науки трудового права та права соціального забезпечення» (м. Харків, 03 листопада 2017 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток трудового права і права соціального забезпечення: теорія і практика» (м. Харків, 05 жовтня 2018 р.), всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми трудового законодавства, законодавства про державну службу та службу в правоохоронних органах» (м. Харків, 16 листопада 2018 р.).

Публікації. Основні положення дисертації знайшли своє відображення у 41 науковій праці, зокрема: 1 одноосібна монографія; 26 статей, з яких 22 опубліковано у фахових виданнях України та 4 у зарубіжних виданнях; тези 14 доповідей.

Структура та обсяг дисертації визначаються змістом наукової проблеми і спрямовані на досягнення поставленої мети. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, поділених на чотирнадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатка. Загальний обсяг дисертації становить 434 сторінки, з яких основного тексту – 393 сторінки, список використаних джерел – 353 найменування на 33 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми дослідження, її зв'язок з науковими планами та програмами, визначено мету і завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження, сформульовано наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено відомості щодо

апробації результатів дослідження, публікацій, структури й обсягу роботи.

Розділ 1 «Право соціального забезпечення у національній правовій системі України» містить три підрозділи і присвячений вивченню загальних теоретичних питань змісту та призначення соціальної функції держави, а також основних категорій права соціального забезпечення.

У підрозділі 1.1. *«Зміст і призначення соціальної функції держави»* відзначено, що на сьогодні під впливом досить різноманітних та суперечливих тенденцій розвитку взаємозв'язків між державою та громадянським суспільством (наприклад, звуження ролі держави у втручанні у життя громадянського суспільства, підвищення ролі інститутів громадянського суспільства, а також окремого індивіда, в тому числі, і у сфері здійснення соціального захисту тощо) потребує перегляду та оновлення змісту ключова та первинна функція держави – соціальна функція. Держава та суспільство зобов'язані у процесі такого переосмислення побудувати новітній підхід до змісту та призначення соціальної функції держави, за якого вона не втратить своєї суті та буде найбільш ефективно спрямована на досягнення цілей соціального захисту та соціальної справедливості.

Надалі розглянуто та розкрито зміст і призначення соціальної функції держави. Зауважено, що з огляду на багатоаспектність та комплексність соціальної функції держави, її можна розподілити на підфункції: 1) соціального конструювання – охоплює собою найбільш загальні напрямки реалізації діяльності держави щодо створення економічного, політичного, культурного, ідеологічного, правового підґрунтя для належного дотримання конституційних прав і свобод людини; 2) соціально-превентивна – виявлення передумов, що сприяють виникненню соціальних ризиків, порушенню принципу справедливості у суспільстві та попередження їх появи та розвитку; 3) соціально-захисна та соціально-забезпечувальна – утворення ефективної системи державного соціального страхування від можливих соціальних ризиків – нещасний випадок, інвалідність, хвороба, втрата працездатності та ін., а також розвиток різноманітних форм та видів соціального забезпечення.

У підрозділі 1.2. *«Предмет права соціального забезпечення і сфера його дії»* відзначено, що предмет правового регулювання будь-якої галузі права є тим центральним елементом, який дозволяє відокремлювати будь-яку сукупність правових норм та йменувати їх

самостійною галуззю права. Підсумовано, що предметом права соціального забезпечення охоплюється категорія, що характеризується такими істотними правовими ознаками: 1) це суспільні вольові відносини, які складаються в суспільстві між їх учасниками, які мають різний правовий статус (фізичні особи (громадяни, особи без громадянства, іноземці), їх об'єднання, держава в особі уповноважених нею органів); 2) це суспільні відносини, що врегульовані за допомогою правових норм – правовідносини; 3) це чітко окреслена вузька специфічна сфера правовідносин, що складаються з приводу надання матеріального забезпечення особам, які зазнали дії соціальних ризиків; 4) змістом досліджуваних правовідносин є правова поведінка фізичних осіб (у разі необхідності – їх об'єднань, груп осіб тощо) щодо отримання належних їм відповідно до правових підстав та реально існуючих фактичних обставин життя, а також конституційно гарантованих соціальних виплат, допомог, послуг (матеріального забезпечення), спрямованого на усунення негативних наслідків, завданих дією соціальних ризиків, та діяльність держави в особі вповноважених нею органів, інших суб'єктів недержавного соціального страхування щодо забезпечення надання особам, які набули відповідного права на матеріальне забезпечення та перебувають у складній життєвій ситуації належних їм соціальних виплат, послуг, забезпечення та обслуговування тощо. Надано визначення предмету права соціального забезпечення.

Окреслено сферу дії права соціального забезпечення та зазначено, що сфера дії права соціального забезпечення відображає: 1) сукупність видів правовідносин, що складаються в межах однорідної групи правовідносин, на які поширює свою дію право соціального забезпечення, а також кола осіб, які беруть у них участь; 2) дозволяє дослідити й розкрити неоднорідність тих видів правовідносин, які входять у предмет правового регулювання галузі соціального забезпечення, формування частини предмету її правового регламентування на перетині предметів правового регулювання інших дотичних галузей права.

У підрозділі 1.3. «Єдність публічних і приватних засад у праві соціального забезпечення» наголошено, що право соціального забезпечення великою мірою відображає одвічну діалектику приватного та публічного права, є проявом поєднання загальносуспільного та загальнодержавного інтересу з інтересом кожної окремої людини, та, навпаки, дозволяє розглядати інтерес та потреби кожної окремої людини через призму загальнодержавного, визначаючи їх основним орієнтиром

державної політики, найвищою соціальною цінністю. Відповідно, право соціального забезпечення виступає яскравим прикладом поєднання (так званої дифузії) приватного та публічного права, синтезу як приватно-, так і публічно-правових методів і способів правового регулювання, охоплення правовим регламентуванням відносин як між державою та її органами з окремими фізичними особами, так і між юридично рівноправними суб'єктами.

Проведено аналіз та розкрито єдність публічних і приватних засад у праві соціального забезпечення, послуговуючись тим, що диференціацію публічно- та приватноправових норм можна провести, аналізуючи особливості галузі за наступними критеріями: 1) суб'єктний склад; 2) наявність переважного інтересу; 3) переважне використання імперативного або диспозитивного методу правового регулювання; 4) вираження пріоритетності волі сторін; 5) характер правового регулювання та його пріоритетні способи – заборона, дозвіл, зобов'язання, уповноважування.

Розділ 2 «Загальні засади вчення про суб'єктів права соціального забезпечення» складається із шести підрозділів і присвячений детальному аналізу загальних теоретичних положень про суб'єктів права соціального забезпечення, удосконаленню понятійно-категоріального апарату, логіко-методологічних підходів до побудови юридичних конструкцій з досліджуваного питання, класифікації суб'єктів права соціального забезпечення.

У підрозділі 2.1. «Сучасний стан наукової розробки проблеми суб'єктів права соціального забезпечення» зауважено, що питання розкриття категорії суб'єктів права соціального забезпечення нині досліджено на 3-х рівнях: 1) рівень здійснення теоретичних узагальнень, з'ясування загальної моделі юридичної конструкції суб'єкта права як наукової категорії; 2) рівень дослідження поняття та юридичної конструкції суб'єкта права соціального забезпечення; 3) рівень вивчення спеціальних питань та ознак суб'єктів права соціального забезпечення за конкретними його видами та роллю досліджуваних суб'єктів. У дослідженнях суб'єктів права соціального забезпечення наукові пошуки були спрямовані на а) дослідження елементів юридичної конструкції галузевого суб'єкта права; б) дослідження особливостей правосуб'єктності окремих спеціальних суб'єктів права соціального забезпечення; в) вивчення компетенції органів та установ, які надають окремі види соціального забезпечення; г) спроби класифікувати суб'єктів права соціального забезпечення; д) визначення моменту

виникнення галузевої право- та дієздатності; е) розкриття змісту прав та обов'язків особи у праві соціального забезпечення.

Підсумовано, що наукові дослідження суб'єктів права соціального забезпечення на сьогодні характеризуються своєю поодинокістю та не системністю. Нині бракує однотайного підходу до формулювання дефініції «суб'єкти права соціального забезпечення», не існує спільної позиції щодо переліку істотних правових ознак, які дозволяють ідентифікувати суб'єкта права соціального забезпечення від суб'єктів інших галузей права. Наукові напрацювання з наведеної проблематики перебувають на етапі свого зародження та становлення.

У підрозділі 2.2. «Логіко-методологічні підходи до побудови юридичних конструкцій у праві соціального забезпечення: суб'єктний аспект» відзначено, що юридичні конструкції є важливим інструментом гносеологічної, аналітичної, порівняльної, правотворчої, правотлумачної, правозастосовної та іншої діяльності. Юридичні конструкції являють собою отримане внаслідок аналізу й синтезу під час дослідження правових явищ, застосування методів абстрагування та моделювання, типове конструювання схеми правових категорій, яке відображає їх істотні ознаки та правову природу. Юридичну конструкцію можна розглядати як певну константу в правовому пізнанні, а також у нормативно-правовому регулюванні, що дозволяє однаково розуміти та застосовувати право, конструювати нові правові норми. Слід відрізнити теоретичні (ті, які набули відповідної усталеності в науковій доктрині) та нормативні юридичні конструкції (ті, які отримали своє нормативно-правове закріплення).

Зауважено, що юридична конструкція суб'єкта права соціального забезпечення будується на поєднанні основних та факультативно-формулюючих елементів. Основні елементи – це соціально-забезпечувальна правосуб'єктність та правовий статус, факультативно-формулюючі елементи – це додаткові правові характеристики, включення яких до складу юридичної конструкції суб'єкта права соціального забезпечення обумовлюється його видом та роллю у соціально-забезпечувальних правовідносинах. У зв'язку з цим, у праві соціального забезпечення у найбільш узагальненому вигляді наявні два види юридичних конструкцій його суб'єктів: юридичні конструкції суб'єктів, які отримують соціальне забезпечення та юридичні конструкції суб'єктів, що надають соціальне забезпечення. Факультативно-формулюючі елементи для юридичної конструкції суб'єктів, які отримують соціальне забезпечення – це, насамперед,

особливість соціального ризику, під дію якого потрапила особа, вік, соціальна ознака тощо, а для суб'єктів, що надають соціальне забезпечення – джерело фінансування, соціальна спрямованість діяльності.

У підрозділі 2.3. *«Природа соціальних ризиків у праві соціального забезпечення»* досліджено природу соціального ризику у праві соціального забезпечення, у зв'язку з чим наголошено, що поняття «соціальний ризик» має неоднорідну та багатоступеневу природу, він є одним із ключових понять у праві соціального забезпечення, одночасно виступаючи підставою для виникнення соціально-забезпечувальних правовідносин, і визначаючи мету всіх заходів соціального забезпечення, а також їх обсяг, форму, види і зміст. Соціальний ризик охоплює у своєму змісті відповідну складну життєву обставину (незалежно від того, настала вона чи має певну вірогідність настати), як підставу для забезпечення державою, іншими уповноваженими та спеціально утвореними для цього установами, організаціями чи підприємствами, а також громадянським суспільством належного та відповідного кола заходів соціального забезпечення, їх матеріальну, фінансову та організаційно-правову основу, а також механізм подолання негативних наслідків, звернення особи за відповідним видом соціального забезпечення та його надання.

Акцентовано увагу на тому, що природа соціального ризику в праві соціального забезпечення розкривається за такими рівнями: а) ознаки, що характеризують первинну природу соціального ризику і б) ознаки, що характеризують вторинну (похідну) правову природу соціального ризику. І лише встановлення ознак обох рівнів у сукупності дозволяє виділити соціальний ризик як категорію права соціального забезпечення.

У підрозділі 2.4. *«Поняття і характерні ознаки суб'єктів права соціального забезпечення»* відзначено, що поняття «суб'єкт права соціального забезпечення» характеризується такими ознаками як множинність обсягу та багатоаспектність змісту. Множинність обсягу поняття «суб'єкти права соціального забезпечення» має своєю передумовою розрізненість законодавчих актів щодо соціального забезпечення. Тобто, правові норми, якими врегульовано різні форми, види, заходи соціального забезпечення різних категорій осіб, закріплені у великій кількості нормативно-правових актів, які не є систематизованими, передбачають різні підходи до соціального забезпечення залежно від соціальних ризиків та відповідної категорії

осіб, яким надається соціальне забезпечення тощо. Також різними нормативно-правовими актами передбачено й різні види суб'єктів, які надають відповідне соціальне забезпечення: держава, її уповноважені органи, органи місцевого самоврядування, комунальні установи, підприємства, організації різних форм власності та господарювання тощо. Зазначаючи про множинність обсягу поняття «суб'єкти права соціального забезпечення» маємо на увазі велику кількість суб'єктів, які можуть охоплюватися його змістом.

Багатоаспектність змісту включає велику кількість істотних правових ознак, які характеризують суб'єктів соціального забезпечення, дозволяють розкрити їх правову природу, сутність і призначення, а також віднести відповідного суб'єкта до суб'єкта права соціального забезпечення. На основі проаналізованого матеріалу виділено загальні й спеціальні правові ознаки суб'єктів права соціального забезпечення, розкрито їх сутність, а також надано авторське визначення досліджуваному поняттю.

У підрозділі 2.5. «Співвідношення категорії «суб'єкти права соціального забезпечення» із суміжними юридичними явищами» зауважено, що у ході теоретико-правового розкриття особливостей поняття «суб'єкти права соціального забезпечення» виявлено те, що воно, поєднуючи в собі як ознаки загальної теоретичної категорії, так і галузеву специфіку, межує та в певній мірі перетинається у своєму обсязі із багатьма іншими суміжними категоріями та поняттями. А тому ґрунтовне й всебічне дослідження поняття «суб'єкти права соціального забезпечення» є неможливим без з'ясування його співвідношення з іншими суміжними категоріями, відокремлення їх відмінностей і сфер, у яких перетинаються їх обсяги, і як наслідок, більш детальне розкриття суттєвих правових ознак правової дефініції «суб'єкти права соціального забезпечення». Розкрито співвідношення понять «суб'єкти права соціального забезпечення» та «суб'єкти соціально-забезпечувальних правовідносин», «суб'єкти права», «фізична особа», «юридична особа», «страховий фонд», «держава».

У підрозділі 2.6. «Класифікація суб'єктів права соціального забезпечення» відзначено, що за допомогою класифікації суб'єктів права соціального забезпечення можливим стане досягнення наступних цілей наукового пошуку: 1) розподіл на групи суб'єктів права соціального забезпечення та більш глибоке їх дослідження в межах однорідних груп; 2) формування структури суб'єктів права соціального забезпечення та формування цілісного уявлення про поняття «суб'єкти права

соціального забезпечення»; 3) з'ясування взаємозв'язків і взаємовідносин між суб'єктами права соціального забезпечення, місця кожного суб'єкта в цілісній системі досліджуваної галузі права та врегульованих нею правовідносинах; 4) виокремлення суттєвих правових ознак суб'єктів права соціального забезпечення; 5) виявлення прогалин у правовому регулюванні, розробка та генерація наукових ідей щодо покращення правового регулювання досліджуваного правового інституту.

Надалі у роботі здійснена класифікація суб'єктів права соціального забезпечення за наступними критеріями: 1) за роллю в наданні соціального забезпечення; 2) за правовою природою повноважень щодо надання соціального забезпечення; 3) за відношенням до соціально-забезпечувальної діяльності; 4) за правовим статусом та організаційно-правовою формою; 5) за матеріальною основою гарантування реалізації права на соціальне забезпечення; 6) за характером правової підстави наділення соціально-забезпечувальною правосуб'єктністю (або їх поєднанням); 7) за кількісною ознакою; 8) за характером повноважень у сфері соціального забезпечення; 9) за рівнем розвитку організаційно-правових і матеріальних основ соціального забезпечення.

Розділ 3 «Система суб'єктів права соціального забезпечення» містить три підрозділи та присвячений дослідженню спеціальних питань правового регулювання правового статусу суб'єктів соціального забезпечення: держави, осіб, які потрапили у складну життєву ситуацію та сервісних суб'єктів права соціального забезпечення.

У підрозділі 3.1. «Держава – гарантуючий суб'єкт права соціального забезпечення» обґрунтовано, що закріплення в Основному Законі країни положень стосовно того, що Україна є соціальною державою визначає цілий ряд особливостей її ролі в забезпеченні реалізації соціальних прав людини та встановлює засадничі підходи до усвідомлення місця держави як гарантуючого суб'єкта соціального забезпечення. Зокрема, Українська держава як соціальна забезпечує: 1) формування, оновлення та вдосконалення ефективної й якісної правової системи, яка включає в себе сукупність нормативно-правових актів, принципів права, державно-владних інституцій, які реалізують і застосовують право, яка заснована на верховенстві закону, пріоритеті захисту прав і свобод людини; 2) конституційне закріплення комплексу політичних, економічних, трудових, соціальних, культурних, релігійних та інших прав та свобод людини, а також гарантій їх реалізації та

дотримання з подальшою деталізацією механізмів реалізації прав у спеціальних законодавчих чи підзаконних нормативно-правових актах; 3) встановлення на законодавчому рівні мінімальних соціальних гарантій, а також дотримання їх під час формування різних суспільних відносин усіма членами суспільства шляхом надання їм характеру загальнообов'язковості; 4) формування власної системи соціального забезпечення та належної матеріальної основи для здійснення соціально-забезпечувальних виплат різним категоріям осіб залежно від потрапляння у складні життєві обставини; 5) здійснення державного регулювання ринкової економіки в контексті її спрямування на соціально орієнтовану, вирівнювання можливостей кожного суб'єкта ринкових відносин, перерозподілу доходу та збалансування ролі кожного члена суспільства у формуванні суспільного продукту; б) стимулювання розвитку громадянського суспільства, умови для соціально активної позиції кожного його члена у формуванні системи соціальних інституцій суспільства, розвитку відносин, спрямованих на утворення бази здійснення соціально-забезпечувальних виплат, утворення конкурентоздатних у порівнянні з державною систем соціального забезпечення; стимулювання такого державного регулювання до вдосконалення, врахування нових викликів суспільного розвитку, взаємодії суспільства та держави; 7) гарантування проведення політики згладжування суспільних протиріч, подолання негативних явищ, формування відносин на засадах соціального партнерства.

У підрозділі 3.2. «Правовий статус особи, яка перебуває у складній життєвій ситуації, – первинного суб'єкту права соціального забезпечення» надано авторське визначення поняття «правовий статус особи, яка потрапила у складну життєву ситуацію» та охарактеризовано його структурні елементи (права, свободи, законні інтереси, обов'язки та відповідальність, нормативно-правове забезпечення тощо).

Зауважено, що правовий статус особи, яка потрапила у складну життєву ситуацію, характеризується такими правовими рисами: 1) це складне поняття, яке відображає правове становище особи під дією соціальних ризиків, що розкривається, зокрема в сукупності прав, свобод та законних інтересів, виникаючих у особи залежно від характеру соціального ризику, а також з огляду на її загальний правовий статус; 2) нормативно-правове регулювання правового статусу особи, яка потрапила у складну життєву ситуацію, характеризується розрізненістю та несистемністю. У законодавстві бракує загального визначення поняття особи, яка потрапила у складну життєву ситуацію як

первинного суб'єкта права соціального забезпечення, не зведено до єдиного переліку види складних життєвих ситуацій, визнаних державою соціальними ризиками; 3) різна правова природа складних життєвих ситуацій та особливості правового статусу особи, яка потрапила у складну життєву ситуацію, наводить на необхідність виокремлення в масиві таких осіб за їх правовим статусом загальних і спеціальних суб'єктів. Загальні – це особи, які потрапили у складну життєву ситуацію в результаті дії традиційних соціальних ризиків та для надання їм соціального забезпечення немає необхідності встановлювати їх спеціальний статус. Спеціальні суб'єкти – це особи, які потрапили у складну життєву ситуацію в результаті дії нетрадиційних соціальних ризиків техногенного, політичного чи іншого характеру, які визнані підставою для соціального забезпечення відповідно до спеціального закону. Такий поділ є умовним у зв'язку з недосконалістю та несистематизованістю чинного законодавства у досліджуваній сфері; 4) правовий статус особи, яка потрапила у складну життєву ситуацію перебуває на початку розвитку належного змістового правового наповнення та реалізації.

У підрозділі 3.3. «*Види сервісних суб'єктів права соціального забезпечення і їх правовий статус*» визначено, що сервісні суб'єкти права соціального забезпечення – це суб'єкти права соціального забезпечення, які наділені відповідною соціально-забезпечувальною правосуб'єктністю, яка реалізується в їх діяльності щодо обслуговування особи, яка потрапила у складну життєву ситуацію, спрямованому на задоволення потреб і правових інтересів зазначеної особи в сфері соціального забезпечення, а також на набуття, припинення, зміну її прав, свобод і обов'язків. Серед наведених суб'єктів виділено тих, які: а) безпосередньо надають види соціального забезпечення та б) здійснюють підтвердження фактів, які мають юридичне значення для соціального забезпечення, та детально досліджено їх правовий статус.

З'ясовано, що правовий статус як складне поняття складається з низки елементів, серед яких можна виокремити такі: а) мета створення, завдання, цілі, на досягнення та виконання яких функціонує сервісний суб'єкт соціального забезпечення; б) організаційно-правова форма (юридична особи приватного чи публічного права, некомерційна організація, благодійна організація тощо) та правосуб'єктність; в) компетенція – характеризує суб'єктів публічного права та виявляється через сукупність соціально-забезпечувальних повноважень

і специфікується шляхом визначення спеціальних предметів відання в межах надання соціального забезпечення за відповідним видом (видами); г) гарантії діяльності сервісного суб'єкта – визначає нормативно-правові, організаційні, матеріально-технічні та фінансові гарантії його діяльності, відображає порядок фінансування надання соціального забезпечення, оплати праці працівників сервісних суб'єктів тощо.

Розділ 4 «Основні тенденції вдосконалення правового статусу суб'єктів права соціального забезпечення» містить два підрозділи та присвячений дослідженню загально визнаних стандартів прав і законних інтересів суб'єктів права соціального забезпечення, а також пошуку подальших шляхів удосконалення правового статусу останніх у контексті стратегії реформування соціально-забезпечувального законодавства.

У підрозділі 4.1. «Загально визнані стандарти захисту прав і законних інтересів суб'єктів права соціального забезпечення» надано визначення поняттю «загально визнаний стандарт захисту прав і законних інтересів суб'єктів права соціального забезпечення», виокремлено їх види. Зауважено, що ознаками загально визнаного стандарту захисту прав і законних інтересів суб'єктів соціального забезпечення є: 1) прийняття та утворення його в результаті консенсусу (загального погодження, визнання), який досягнутий у ході проведення визначеної правової процедури, яка забезпечує представництво кожної сторони процедури, висловлення, врахування, узгодження та зближення позицій, виявлення передового й актуального досвіду, вироблення спільного загального підходу; 2) нормативне закріплення – стандарт захисту прав і законних інтересів суб'єктів соціального забезпечення знаходить своє вираження у відповідній нормі міжнародного нормативно-правового акту, або впливає з його змісту та його аналізу в цілому; 3) визнання й погодження зі стандартом учасниками процедури надає йому ознаки обов'язковості до виконання всіма наведеними учасниками, які його визнали, а також визнання стандарту захисту прав і законних інтересів суб'єктів соціального забезпечення на міжнародному рівні та його нормативне закріплення надає йому ознаки еталону (орієнтиру) для інших членів міжнародної спільноти, які не приєдналися до відповідної угоди, проте бажають перейняти передовий міжнародний досвід у соціальній сфері; 4) визначає мінімально необхідний рівень та якість комплексу нормативно-правового, організаційно-технічного, матеріального та інформаційного

забезпечення захисту прав і законних інтересів суб'єктів права соціального забезпечення, обов'язковий для дотримання учасниками процедури. Детально проаналізовано окремі загально визнані стандарти захисту прав і законних інтересів суб'єктів права соціального забезпечення відповідно до чинних норм міжнародного права.

У підрозділі 4.2. «Стратегія вдосконалення соціально-забезпечувального законодавства та її вплив на правовий статус суб'єктів права соціального забезпечення» зауважено, що основними стратегічними напрямками вдосконалення соціально-забезпечувального законодавства є його систематизація, розвиток правового регулювання недержавного соціального забезпечення, методів забезпечення адресності соціальних допомог, послуг та інших виплат, децентралізації соціального забезпечення. Надалі детально розкрито основні пропозиції щодо вдосконалення соціально-забезпечувального законодавства за кожним напрямом, охарактеризовано його вплив на правовий статус суб'єктів права соціального забезпечення. З-поміж іншого, запропоновано авторський підхід до структури Соціального кодексу України.

Відзначено, що стратегія вдосконалення соціально-забезпечувального законодавства значною мірою впливає на розвиток правового статусу суб'єктів соціального забезпечення, а, зокрема, закріплює обов'язок кожного турбуватися про власне соціальне забезпечення й акцентує увагу на активну роль громадян (осіб без громадянства, іноземців) у формуванні ресурсів власного соціального забезпечення шляхом активної участі в суспільному виробництві та сплаті внесків до системи загальнообов'язкового державного соціального страхування, формування додаткових ресурсів шляхом здійснення накопичень до недержавних систем соціального страхування та забезпечення. З іншого боку, наведена стратегія підвищує соціальну відповідальність держави як гаранта соціального забезпечення та органів державної влади й органів місцевого самоврядування за визначення, підвищення й дотримання державних соціальних гарантій і нормативів усіма суб'єктами соціального забезпечення.

ВИСНОВКИ

У дисертації подано теоретичне узагальнення й вирішення наукової проблеми, яка виявилася у формуванні доктринального підходу до соціального захисту населення України через з'ясування юридичної

природи суб'єктів права соціального забезпечення, визначення концептуальних засад правового статусу вказаних суб'єктів, виявлення специфіки нормативно-правового регулювання суспільних відносин за їх участю в умовах інтеграції України до європейського правового й економічного простору крізь призму усестороннього захисту соціально-економічних прав громадян, а також формулювання теоретичних висновків і науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення законодавства у відповідній царині.

1. Зміст поняття «соціальна функція держави» складають наступні правові ознаки: 1) це нормативно, інституційно та політично забезпечений напрямок діяльності; 2) це комплексний напрямок реалізації діяльності держави – соціальна функція держави проявляється у цілеспрямованій діяльності держави в усіх сферах функціонування суспільства, що носить системний та об'єднуючий зазначені сфери характер; 3) це напрямок діяльності держави, який відображає її роль у забезпеченні соціального добробуту суспільства та дотримання прав і свобод кожного – всебічної підтримки соціальних ініціатив у суспільстві, максимального застосування непрямих методів стимулювання суспільного розвитку та створення політичних, економічних та ідеологічних умов для самореалізації людини тощо; 4) напрямок діяльності держави, що спрямований на утвердження у суспільстві принципів соціальної стабільності, соціальної справедливості у поєднанні із соціальною рівністю, соціального партнерства, соціального захисту та соціального забезпечення; 5) напрямок діяльності держави, що одним зі своїх проявів та цілей (не єдиним) має створення ефективної, стабільної та конкурентоздатної системи соціального забезпечення у разі потрапляння особи під негативну дію соціальних ризиків з незалежних від її волі обставин, що є об'єктивними та непереборними

Призначення соціальної функції держави охарактеризовано направленістю на досягнення наступних цілей: 1) забезпечення дотримання і реалізації конституційних прав і свобод кожної людини, утвердження у державі принципу, відповідно до якого людина, її права та законні інтереси визнаються найвищою соціальною цінністю; 2) згладжування суспільних і соціальних протиріч, узгодження, поєднання та інтеграція індивідуального інтересу кожного щодо задоволення власного комплексу потреб, реалізацією прав та свобод з загальносуспільним інтересом та можливостями задовольнити відповідний обсяг потреб усіх членів суспільства, утворення

загальносуспільного блага; 3) сприяння розвитку соціального діалогу та побудові суспільних відносин на основі соціальної солідарності; 4) утвердження соціальної безпеки, що ґрунтується на сталому розвитку усіх сфер життєдіяльності суспільства; 5) гарантування соціальної справедливості та рівності у розподілі суспільних матеріальних та нематеріальних благ у суспільстві, у доступі до системи освіти, охорони здоров'я тощо, перерозподіл суспільного доходу.

2. Предмет права соціального забезпечення – це врегульовані правом однорідні взаємопов'язані суспільні відносини, які складаються між фізичними особами (громадянами, іноземцями, особами без громадянства), їх об'єднаннями, групами, а також державними та недержавними суб'єктами соціального забезпечення щодо формування (окрім бюджетних і фінансових відносин), надання й отримання матеріального забезпечення (соціальних виплат, допомоги, послуг, натуральних матеріальних благ тощо), надання якого гарантується в разі негативного впливу соціальних ризиків і спрямовані на реалізацію права людини на соціальне забезпечення, на забезпечення рівня життя не нижчого від установлених державою мінімальних соціальних стандартів і соціальної адаптації й повернення до нормального життя, активної участі в суспільному.

До сфери дії права соціального забезпечення віднесено такі види відносин: 1) правовідносини щодо соціального страхування, ті, що складаються між фізичними особами та державними і недержавними установами, організаціями з приводу здійснення: (а) загальнообов'язкового державного соціального страхування; (б) державного соціального страхування на добровільній основі до накопичувальних фондів; (в) недержавного соціального страхування на добровільній основі відповідно до договорів з урахуванням вимог чинного законодавства; 2) соціально-забезпечувальні правовідносини щодо: (а) пенсійного забезпечення, (б) надання соціальних допомог, (в) надання соціальних послуг, (г) надання соціальних пільг (знижок за оплату комунальних послуг, за проїзд, інші пільги, компенсації та субсидії); 3) процедурні правовідносини, ті, що складаються між отримувачами та надавачами соціальних допомог, послуг, пільг, пенсійних виплат з приводу встановлення необхідного юридичного складу для отримання особою відповідного виду соціального забезпечення, прийняття рішення надавачем; 4) процесуальні – правовідносини з приводу розгляду спорів у сфері соціального захисту, захисту й відновлення порушеного права й інтересу. Для окреслення

сфери дії права соціального забезпечення, запропоновано використовувати такі критерії, як: 1) суб'єктний склад – власні спеціальні суб'єкти – держава як гарантуючий суб'єкт, особи, які потрапили у скрутну ситуацію, сервісні суб'єкти; 2) особливість правового інтересу – суб'єкти права соціального забезпечення вступають у правовідносини з приводу реалізації такого інтересу, як реагування на дію соціального ризику, яке полягає у подоланні негативних наслідків дії такого соціального ризику, створення умов для запобігання втрати засобів до існування, встановлення соціальної справедливості тощо. Наведений інтерес характеризується складною правовою природою: є як приватним (стосується безпосередньо кожної приватної особи), так і публічним – зацікавленість держави у гарантуванні соціального захисту своїх громадян. Особливістю є відсутність комерційного інтересу (правовідносини, що можливо віднести до сфери соціального забезпечення, не можуть бути направлені на отримання прибутку їхніми суб'єктами); 3) особливість об'єкта правовідносин: безповоротність, чітка цільова соціальна спрямованість соціального забезпечення (допомог, пільг, послуг, виплат, компенсацій тощо).

3. Єдність публічних і приватних засад у праві соціального забезпечення зумовлена таким: а) породжена становленням і втіленням ідеї соціальної держави і, відповідно, розвитком соціальної функції держави; (б) попри становлення окремих інститутів соціального забезпечення, які повинні бути врегульовані в основному на підставі договорів і з використанням диспозитивного методу правового регулювання з великою мірою можливості особи самостійно визначати підстави, межі, спосіб отримання соціального забезпечення й здійснення соціального страхування, все ж держава встановлює загальні умови здійснення соціального забезпечення всіма суб'єктами (державними і недержавними), визначає мінімальні соціальні стандарти, вимоги до осіб, які надають соціальні послуги тощо, котрі повинні бути дотримані при здійсненні соціального забезпечення; (в) єдність приватного та публічного у праві соціального забезпечення також впливає з огляду на формальні підстави – у праві соціального забезпечення поєднуються імперативний і диспозитивний методи правового регулювання, способи правового регламентування, притаманні як галузям публічного (заборона та зобов'язання), так і приватного (дозвіл) права; г) досягається найбільша та оптимальна ефективність правового регламентування – всі інститути права соціального забезпечення

поєднуються в цілісну взаємоузгоджену систему саме завдяки публічно-правовим принципам і нормам, завдяки обов'язку дотримання визначених соціальних стандартів і загальних положень чинного законодавства щодо соціального забезпечення; д) окремі інститути більш ефективно регулюються на приватноправових засадах, зокрема, створюється конкуренція державним суб'єктам соціального забезпечення та закладаються стимули до подальшого вдосконалення й розвитку якості надання соціальних послуг, умов соціального обслуговування, страхування, визначення розмірів пенсійних виплат тощо.

4. До проблем наукової доктрини щодо суб'єктів права соціального забезпечення належать: а) вчення про суб'єкти права соціального забезпечення не є систематизованим, на сьогодні бракує єдиного узгодженого визначення поняття «суб'єкти права соціального забезпечення»; б) відсутні системні праці щодо з'ясування особливостей і змісту юридичної конструкції «суб'єкти права соціального забезпечення»; в) у науковій доктрині не розробленим і не дослідженим залишається питання співвідношення поняття «суб'єкти права соціального забезпечення» з іншими суміжними термінами; (г) не дослідженим залишається питання моменту набуття суб'єктом права соціального забезпечення галузевої або спеціальної (за окремим видом соціального забезпечення) дієздатності та деліктоздатності; д) у науковій літературі спеціальні положення щодо суб'єктів права соціального забезпечення не консолідовані, не узгоджені, у зв'язку з чим єдиного визначення й юридичної конструкції поняття «суб'єкти права соціального забезпечення» нині не вироблено.

5. На підставі аналізу суб'єктного аспекту логіко-методологічних підходів до побудови юридичних конструкцій у праві соціального забезпечення відзначено, що: 1) юридична конструкція поняття «суб'єкти права соціального забезпечення» є спеціальною галузевою формою трансформації загальної юридичної конструкції «суб'єкти права»; 2) юридична конструкція «суб'єкти права соціального забезпечення» відображає структуру позначуваної правової категорії та складається з відповідних елементів, які знаходяться у взаємодії; 3) юридична конструкція «суб'єкт права соціального забезпечення» наразі перебуває на стадії свого формування, у зв'язку з чим усталеного підходу до її розуміння не вироблено.

Особливості суб'єктного аспекту логіко-методологічних підходів до побудови юридичних конструкцій у праві соціального забезпечення

відображаються завдяки наступному: (1) особливий правовий статус власних суб'єктів; (2) особливі види взаємозв'язків і взаємодії між суб'єктами; особливе місце держави як суб'єкта права соціального забезпечення в системі правовідносин, які регулюються зазначеною галуззю; (3) особливе місце людини як суб'єкта права соціального забезпечення в досліджуваній системі правовідносин; (4) особливі ролі власних суб'єктів у соціально-забезпечувальних правовідносинах, які обумовлюються соціальною спрямованістю та суттю досліджуваної галузі; (5) існування досліджуваних суб'єктів у взаємоузгодженій і взаємообумовленій системі та в безпосередньому цільовому індивідуалізованому контакті; (6) наявність специфічних (притаманних лише галузі права соціального забезпечення та функціонуючих лише у межах реалізації її норм) суб'єктів.

6. Структура природи соціального ризику, як категорії права соціального забезпечення, складається з дворівневої групи ознак, які характеризують правову природу соціального ризику первинну та вторинну (похідну). До ознак, які характеризують первинну природу соціального ризику віднесено: 1) походження: економічне; демографічне; фізіологічне; політичне; професійне тощо; 2) об'єктивність; 3) негативний характер впливу; 4) непереборність. До ознак, які характеризують вторинну (похідну) правову природу соціального ризику в галузі права соціального забезпечення, віднесено: 1) закріплення їх у нормативно-правовому регулюванні та визнання соціальним ризиком; 2) їх фактичне настання та документальне підтвердження відповідних фактів, обставин чи подій, а також негативних наслідків, які вони спричинили; 3) їх розглядають як різновид юридичних фактів, з якими норми права пов'язують виникнення або зміну правовідносин щодо соціального забезпечення та виникнення в держави, уповноважених органів, підприємств, установ чи організацій обов'язку надати відповідний вид соціального забезпечення. За вторинними правовими ознаками виокремлено соціальні ризики страхові або нестрахові, традиційні або нетрадиційні тощо.

7. Суб'єкти права соціального забезпечення запропоновано визначати, як особи та/або їх об'єднання, що розглядаються як єдине ціле (соціальні одиниці), які функціонують відокремлено, володіють ознаками індивідуалізації, наділені соціально-забезпечувальною правосуб'єктністю та характеризуються відповідним правовим статусом у сфері соціального забезпечення, які дозволяють їм вступати

у правовідносини щодо соціального забезпечення, формуючи його ціннісний, матеріальний та організаційно-правовий базис.

Виділено такі правові ознаки суб'єктів права соціального забезпечення: а) це юридичні (як публічного, так і приватного права) та фізичні особи, які характеризуються тим, що виступають у сфері соціального забезпечення відособлено, індивідуалізуються за допомогою відповідних засобів, що дозволяє чітко ідентифікувати їх у відповідних правовідносинах; б) характеризуються притаманністю їм загальних родових ознак суб'єктів будь-якої галузі права із змістовим галузевим наповненням – соціально-забезпечувальна правосуб'єктність, соціально-забезпечувальний правовий статус, правовий інтерес у сфері соціального забезпечення, дія у правовідносинах обособлено та від власного імені; в) диспозитивність і залишення підстав для формування свого місця та ролі в системі соціального забезпечення за власною ініціативою; г) ці суб'єкти розглядаються, насамперед, як соціальні одиниці, які формують структуру соціального забезпечення в суспільстві з огляду на їх відношення до дії соціальних ризиків; д) їх правовий інтерес носить змішаний характер – неможливо чітко визначити те, який інтерес (приватний чи публічний) переважає у суб'єктів права соціального забезпечення.

8. Співвідношення понять «суб'єкт права соціального забезпечення» і «суб'єкт правовідносин щодо соціального забезпечення» розкрито за такими особливостями: (а) вони наділені соціально-забезпечувальною правоздатністю; (б) є спеціальними галузевими суб'єктами, зміст та обсяг прав і обов'язків яких наповнюється, виходячи із особливостей нормативно-правового регулювання права соціального забезпечення; (в) не співпадають за своїм змістом, одночасно й окремо застосовуються в галузі соціального забезпечення, оскільки співвідносяться як загальне та конкретне; (г) розмежування даних понять можна проілюструвати за допомогою таких характеристик, як пасивний та активний, потенційний і реальний, відповідно; (д) поняття «суб'єкт права соціального забезпечення» є одночасно і ширшим, і вужчим за «суб'єкт правовідносин щодо соціального забезпечення»: з одного боку, суб'єкт права характеризується наявністю всього спектру прав і свобод у наведеній галузі порівняно з суб'єктом правовідносин, який володіє чітким і визначеним переліком прав і свобод у тих правовідносинах, у які він вступив; з іншого – суб'єкт правовідносин щодо соціального забезпечення, попри наявність у нього правоздатності (як у суб'єкта права соціального забезпечення),

характеризується наявністю також і дієздатності, і деліктоздатності поряд з потенційною можливістю реалізувати відповідні права й виконати обов'язки, зазначені права й обов'язки ним уже набуті, реалізовані, внаслідок чого отримано належний вид соціального захисту та матеріального забезпечення.

9. Класифікацію суб'єктів права соціального забезпечення проведено за такими критеріями: 1) за роллю в наданні соціального забезпечення; 2) за правовою природою повноважень щодо надання соціального забезпечення; 3) за відношенням до соціально-забезпечувальної діяльності; 4) за правовим статусом та організаційно-правовою формою; 5) за матеріальною основою гарантування реалізації права на соціальне забезпечення; 6) за характером правової підстави наділення соціально-забезпечувальною правосуб'єктністю (або їх поєднанням); 7) за кількісною ознакою; 8) за характером повноважень у сфері соціального забезпечення; 9) за рівнем розвитку організаційно-правових і матеріальних основ соціального забезпечення.

10. Україна як гарантуючий суб'єкт права соціального забезпечення, соціальна держава здійснює забезпечення права людини на соціальний захист та соціальне забезпечення за такими взаємопов'язаними напрямками: ідеологічний, нормативно-правовий, організаційно-інституційний, матеріально-фінансовий та міжнародного співробітництва.

11. Правовий статус особи, яка потрапила у складну життєву ситуацію, запропоновано розуміти як засадничу, цілісну й інтегральну правову категорію, що характеризує правове становище особи, яка потрапила під дію соціальних ризиків у галузі соціального забезпечення й обумовлює її роль у соціально-забезпечувальних правовідносинах та складається з інституту: прав, свобод і обов'язків та відповідальності, а також передумов набуття особою статусу суб'єкта соціального забезпечення і суб'єкта соціально-забезпечувальних правовідносин; нормативно-правового забезпечення; засадничого та гарантій.

12. Сервісні суб'єкти права соціального забезпечення – це суб'єкти права соціального забезпечення, наділені відповідною соціально-забезпечувальною правосуб'єктністю, яка реалізується в їх діяльності щодо обслуговування особи, яка потрапила у складну життєву ситуацію, спрямованому на задоволення потреб і правових інтересів зазначеної особи у сфері соціального забезпечення, а також на набуття, припинення, зміну її прав, свобод і обов'язків у визначеній сфері.

Серед сервісних суб'єктів права соціального забезпечення виділено суб'єктів, які здійснюють: а) безпосереднє надання видів соціального забезпечення та б) підтвердження фактів, що мають юридичне значення для соціального забезпечення.

13. Загальновизнаний стандарт захисту прав і законних інтересів суб'єктів права соціального забезпечення – це утворена в результаті належної правової процедури, яка спрямована на врахування позицій усіх заінтересованих сторін, зближення та інтеграцію їх підходів, та нормативно закріплена вимога (характеристика, правило, настанова, принцип, підхід), стосовно якої в більшості учасників процедури відсутні серйозні заперечення з суттєвих питань, яка визначає ідеальну модель або структуру захисту прав і законних інтересів суб'єктів права соціального забезпечення, що обумовлює мінімально необхідний рівень та якість комплексу нормативно-правового, організаційно-технічного, матеріального, інформаційного забезпечення захисту прав і законних інтересів наведених суб'єктів, обов'язковий для дотримання учасниками процедури.

Загальновизнані стандарти захисту прав та інтересів суб'єктів права соціального забезпечення можна розподілити за видами на дві основні групи: а) стандарти-основи – стандарти захисту прав та інтересів суб'єктів соціального забезпечення, які закладають основні положення, принципи для подальшого розвитку правових інститутів соціального забезпечення, подальшої деталізації й розробки більш конкретизованих стандартів, визначають ключові засади та мінімальні вимоги, які не можуть бути знижені при реалізації відповідного соціального права; б) деталізовані стандарти – містять конкретні якісні та/або кількісні нормативно-правові характеристики реалізації й захисту прав та інтересів суб'єктів соціального забезпечення.

14. Основними стратегічними напрямками вдосконалення соціально-забезпечувального законодавства є його систематизація, розвиток правового регулювання недержавного соціального забезпечення, методів забезпечення адресності соціальних допомог, послуг та інших виплат, децентралізації соціального забезпечення.

У напрямі систематизації соціально-забезпечувального законодавства наголошено, що Соціальний кодекс повинен містити: 1) розділ, який регулюватиме порядок, процедуру прийняття та встановлення державних соціальних стандартів, нормативів і гарантій, а також їх дотримання; 2) систематизацію соціальних ризиків, які дають право на отримання соціального забезпечення в Україні, їх поділ за

європейськими принципами на традиційні й нетрадиційні; 3) розділ, який би регламентував недержавну систему соціального забезпечення, принципи її формування й функціонування, а також основи здійснення суб'єктами недержавного соціального забезпечення фінансової й інвестиційної діяльності; 4) змістову обробку всіх законодавчих і підзаконних актів у сфері соціального забезпечення, зведення їх матеріальних і процедурних норм до єдиного змісту, усунення внутрішніх неузгодженостей і протиріч.

У напрямі розвитку правового регулювання недержавного соціального забезпечення сформульовано наступні пропозиції: 1) за організаційно-правову основу побудови системи недержавного соціального забезпечення та страхування доцільно врахувати основні принципи Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» щодо видів недержавних фондів, типових вимог до соціально-забезпечувальних контрактів, управління активами, інвестиційної діяльності; 2) активізувати роль і місце профспілок у забезпеченні реалізації прав працівників на соціальне забезпечення, закріпивши їх законодавчу можливість бути засновниками професійних недержавних фондів соціального забезпечення та/або страхування (наприклад, від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання) та підвищувати якість і обсяг соціального забезпечення власних працівників, утворюючи для них додаткові (поряд із загальнообов'язковими державними) соціальні та матеріальні гарантії, які забезпечуватимуться указаними фондами; 3) забезпечити активну участь і соціальну та правову відповідальність роботодавців у сфері реалізації права працівників на соціальне забезпечення: можливість бути засновниками недержавних корпоративних та/або професійних фондів соціального забезпечення тощо; 4) окремим законодавчим актом (главою у відповідному Соціальному кодексі) необхідно врегулювати питання інвестиційної й іншої фінансової діяльності недержавних фондів соціального забезпечення або страхування з управління активами, розширивши перелік напрямів інвестування, закріпити перелік державних гарантій і пільг для такої інвестиційної діяльності, порядок державного нагляду та контролю за такою діяльністю, врегулювати співпрацю й взаємодію недержавних фондів соціального забезпечення з Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг.

У напрямі вдосконалення методів забезпечення адресності соціальних допомог, послуг та інших соціальних виплат запропоновано

втілити такі заходи: 1) передбачати обов'язкову наявність окремої статті, відповідно до якої визначатимуться методи забезпечення адресності соціального забезпечення; 2) при виборі таких методів доцільно керуватися особливостями виду та форми соціального забезпечення, що надається й обирати індивідуальну комбінацію кількох запропонованих методів, а не використовувати лише один; 3) більшу увагу акцентувати на методі бального оцінювання у порівнянні з прямим оцінюванням ступеня нужденності, оскільки останній не дозволяє об'єктивно відобразити реальний матеріальний стан особи або її сім'ї (не відображає обсяг неофіційних доходів, не завжди вистачає адміністративного ресурсу для перевірки наданих особою відомостей щодо її доходу, не завжди наявні достовірні ресурси (інформаційні бази, реєстри) для отримання таких відомостей та їх оцінки).

У напрямі децентралізації соціального забезпечення відзначено, що правове регулювання наведеного питання повинне відбуватися за такими вимогами: а) внести зміни до Закону України «Про місцеве самоврядування», Бюджетного кодексу, фінансового законодавства у частині перерозподілу доходів і видатків місцевих бюджетів для їх фінансової спроможності забезпечувати вирішення питань соціального забезпечення регіону чи конкретної адміністративно-територіальної одиниці; б) визначити порядок залучення до здійснення соціального забезпечення недержавних суб'єктів, у тому числі й благодійних організацій; в) встановити державні стандарти та нормативи надання різних видів соціального забезпечення й визначити форми контролю за їх дотриманням; г) чітко визначити правовий статус кожного суб'єкта, який надає соціальне забезпечення, його відповідальність, гарантії охорони конфіденційної та іншої інформації з обмеженим доступом, яка стане доступною суб'єктам, які надають соціальне забезпечення, принципи їх взаємодії з державними органами й установами, що здійснюють соціальне забезпечення та контроль у відповідній сфері тощо.

Стратегія вдосконалення соціально-забезпечувального законодавства значною мірою впливає на розвиток правового статусу суб'єктів соціального забезпечення, а саме: 1) підсилює гарантії реалізації права на соціальне забезпечення у суб'єктів, які мають право на його отримання шляхом всебічного залучення до реалізації програм соціального забезпечення за різними видами недержавних суб'єктів, благодійних організацій, шляхом установа механізмів реалізації права на кожен вид соціального забезпечення, оптимізації

організаційно-правової структури соціального забезпечення, досягнення прозорості й єдності підходів до надання соціального забезпечення завдяки кодифікації соціально-забезпечувального законодавства; 2) закріплює обов'язок кожного турбуватися про власне соціальне забезпечення й акцентує увагу на активну роль громадян (осіб без громадянства, іноземців) у формуванні ресурсів такого забезпечення шляхом активної участі в суспільному виробництві та сплаті внесків до системи загальнообов'язкового державного соціального страхування, формування додаткових ресурсів шляхом здійснення накопичень до недержавних систем соціального страхування й забезпечення; 3) підвищує соціальну відповідальність держави, як гаранта соціального забезпечення та органів державної влади й місцевого самоврядування за визначення, підвищення й дотримання державних соціальних гарантій і нормативів усіма суб'єктами соціального забезпечення; 4) закріплює у суб'єктів, які надають соціальне забезпечення обов'язок і відповідальність за своєчасне, повне й якісне надання соціальної допомоги, послуги, інших виплат, необхідність пошуку ефективного напряму інвестиційної політики для збереження накопичень щодо соціального забезпечення недержавними фондами соціального страхування й забезпечення, іншими установами, які здійснюють накопичення на соціальний захист громадян.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, які відображають основні результати дисертації:

Монографія

1. Яковлева Г. О. Проблеми правового регулювання та шляхи вдосконалення правового статусу суб'єктів права соціального забезпечення: монографія. Харків: Право, 2018. 336 с.

Статті у наукових фахових виданнях України

2. Яковлева Г. О. Принципи права соціального забезпечення. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2014. Випуск 5-2. Т. 4. Ч. 1. С. 43-46.

3. Яковлева Г. О. Сутність та значення соціальної пільги як виду соціального забезпечення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2014. Випуск 29. Ч. 2. Т. 4/1. С. 187-190.

4. Яковлева Г. О. Характеристика основних етапів становлення та розвитку сфери соціального забезпечення. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. № 3 (9). Т. 3. С. 68-72.

5. Яковлева Г. О. Співвідношення категорії суб'єкти права соціального забезпечення із суміжними юридичними явищами. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2015. Випуск 3-2. Т. 4. Ч. 1. С. 191-196.

6. Яковлева Г. О. Основні ознаки, що характеризують суб'єктів права соціального забезпечення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2015. Випуск 33-2. Т. 1. С. 61-64.

7. Яковлева Г. О. Держава та її органи як суб'єкти права соціального забезпечення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2015. Випуск 34. Т. 2. С. 42-44.

8. Яковлева Г. О. Проблеми систематизації принципів права соціального забезпечення. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2015. № 2 (35). С. 268-272.

9. Яковлева Г. О. Суб'єкти загальнообов'язкового державного соціального страхування та їхній правовий статус. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Випуск 1. Ч. 1. С. 205-210.

10. Яковлева Г. О. Міжнародно-правові стандарти права людини на соціальне забезпечення. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Випуск 2. Ч. 1. С. 34-38.

11. Яковлева Г. О. Наявність власних суб'єктів як критерій самостійності галузі права соціального забезпечення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2016. Випуск 41. Т. 3. С. 56-59.

12. Яковлева Г. О. Правовий статус суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Випуск 6. Т. 1. С. 119-122.

13. Яковлева Г. О. Проблема соціального захисту малозабезпечених сімей в Україні в сучасних умовах. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2016. Випуск 6-2. Т. 1. С. 83-86.

14. Яковлева Г. О. Класифікація суб'єктів права соціального забезпечення. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2016. № 2 (37). С. 230-233.

15. Яковлева Г. О. Поняття та особливості методу правового регулювання права соціального забезпечення. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2017. Випуск № 1. С. 182-192.

16. Яковлева Г. О. Проблеми класифікації принципів права соціального забезпечення. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Випуск 1. С. 106-110.

17. Яковлева Г. О. До проблеми визначення поняття «суб'єкт права соціального забезпечення». *Право та інновації*. 2017. № 2 (18). С. 69-74.

18. Яковлева Г. О. Зміст поняття конституційного права людини на соціальний захист. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2 (252). С. 100-104.

19. Яковлева Г. О. Право соціального забезпечення як самостійна галузь права у національній правовій системі України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3 (253). С. 102-106.

20. Яковлева Г. О. Державний нагляд і контроль у сфері соціального забезпечення населення України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 4 (254). С. 90-93.

21. Яковлева Г. О. До визначення поняття та природи соціальних ризиків у праві соціального забезпечення. *Право та інновації*. 2018. № 2 (22). С. 49-53.

22. Яковлева Г. О. Особливості нормативно-правового визначення змісту соціального ризику у праві соціального забезпечення. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Випуск 4. Т. 1. С. 95-99.

23. Яковлева Г. О. Роль та місце права соціального забезпечення в системі права України. *Юридичний бюлетень*. 2018. Випуск 6 (6). С. 78-84.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав

24. Яковлева Г. О. Зміст і призначення соціальної функції держави. *Visegrad journal on human rights*. 2015. № 6/1. С. 283-288.

25. Яковлева Г. О. Соціальна підтримка як вид соціального забезпечення в Україні. *Visegrad journal on human rights*. 2016. № 6/1. С. 191-196.

26. Яковлева Г. А. К проблеме соотношения социальной защиты и социального обеспечения. *Право и Закон*. 2016. № 3 (5). С. 56-61.

27. Яковлева Г. А. К проблеме правового регулирования социальной защиты внутренне перемещенных лиц. *Право и политика*. 2016. № 3. С. 31-36.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дослідження

28. Яковлева Г. О. До проблеми визначення поняття «соціальна функція держави». *Юридична наука: виклики і сьогодення*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 12–13 черв. 2015 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2015. С. 65-66.

29. Яковлева Г. О. Сутність нагляду і контролю у сфері соціального забезпечення населення України. *Законодавство України у світлі сучасних активних реформаційних процесів*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 9–10 жовт. 2015 р.). Київ: Центр правових наукових досліджень, 2015. С. 49-51.

30. Яковлева Г. О. Правовий статус недержавних пенсійних фондів. *Новітні тенденції сучасної юридичної науки*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 4–5 груд. 2015 р.). Дніпропетровськ: ГО «Правовий світ», 2015. С. 66-68.

31. Яковлева Г. О. Види соціальної підтримки як форми соціального забезпечення. *Актуальні проблеми прав людини, держави та вітчизняної правової системи*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 1–2 квіт. 2016 р.). Дніпропетровськ: ГО «Правовий світ», 2016. С. 70-72.

32. Яковлева Г. О. Характеристика основних принципів права соціального забезпечення. *Юридичні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 13–14 трав. 2016 р.). Київ: Центр правових наукових досліджень, 2016. С. 109-110.

33. Яковлева Г. О. До проблеми визначення сутності поняття «соціальна пільга» як виду соціального забезпечення. *Юридична наука: виклики і сьогодення*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 10–11 черв. 2016 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2016. С. 86-88.

34. Яковлева Г. О. Проблеми класифікації принципів права соціального забезпечення. *Держава і право в умовах глобалізації: реальність та перспективи*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 3–4 лют. 2017 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2017. С. 34-36.

35. Яковлева Г. О. Застраховані особи як суб'єкти загальнообов'язкового державного соціального страхування та їх правовий статус. *Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реальність та перспективи*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 10–11 березня 2017 р.). Київ: Центр правових наукових досліджень. 2017. С. 46-48.

36. Яковлева Г. О. До проблеми співвідношення соціального захисту та соціального забезпечення. *Пріоритети розвитку юридичних наук у XXI столітті*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 7–8 квіт. 2017 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2017. С. 91-92.

37. Яковлева Г. О. Право соціального забезпечення як самостійна галузь права у національній правовій системі України. *Правова держава: напрямки та тенденції її розбудови в Україні*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 12–13 трав. 2017 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2017. С. 60-61.

38. Яковлева Г. О. Суб'єкти загальнообов'язкового державного соціального страхування: проблема уніфікації законодавства. *Актуальні питання удосконалення законодавства про працю та соціальне забезпечення*: тези доп. та наук. повідомл. учасників VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 29 верес. 2017 р.) / за ред. В. В. Жернакова. Харків: Право, 2017. С. 415-419.

39. Яковлева Г. О. Суб'єкти права соціального забезпечення: окремі дискусійні питання. *Напрями розвитку науки трудового права та права соціального забезпечення*: матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої 25-річчю кафедри трудового та господарського права Харківського національного університету внутрішніх справ (м. Харків, 03 лист. 2017 р.) / за заг. ред. К. Ю. Мельника. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2017. С. 437-439.

40. Яковлева Г. О. Щодо сутності соціальної функції держави. *Розвиток трудового права і права соціального забезпечення: теорія і практика*: тези доп. та наук. повідомл. учасників VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 05 жовт. 2018 р.) / за ред. О. М. Ярошенка. Харків: ФОП Панов А. Н., 2018. С. 443-447.

41. Яковлева Г. О. До питання про визначення сфери дії права соціального забезпечення. *Актуальні проблеми трудового законодавства, законодавства про державну службу та службу в правоохоронних органах*: матеріали VII Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 16 лист. 2018 р.) / за заг. ред. К. Ю. Мельника. Харків: Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2018. С. 232-236.

Наукові праці, які додатково відображають результати дисертації:

1. Яковлева Г. О. Правовий статус учасників освітнього процесу у вищих навчальних закладах у світлі нового Закону України «Про вищу освіту». *Право та інновації*. 2016. № 1 (13). С. 115-121.

2. Yakovleva G. O. Competition as an element of legal structure of the ground of the arising of labour relations with scientists. *Право та інновації*. 2016. № 2 (14). С. 82-89.

3. Трудове право: підручник / О. М. Ярошенко, С. М. Прилипко, А. М. Слюсар та ін.; за заг. ред. О. М. Ярошенка. 2-ге вид., переробл. і доповн. Харків: Право, 2017. 560 с.

4. Пенсійне забезпечення: підручник [для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / О. М. Ярошенко, С. М. Прилипко, А. М. Слюсар та ін.; за ред. О. М. Ярошенка. 2-ге вид., переробл. і доповн. Харків: Право, 2017. 308 с.

5. Масове вивільнення працівників з ініціативи роботодавця: актуальні проблеми правового забезпечення і правозастосування: монографія / О. М. Ярошенко, Д. Є. Кутоманов, Г. О. Яковлева та ін.; за наук. ред. проф. О. М. Ярошенка. Харків : Юрайт, 2017. 224 с.

6. Правове забезпечення оплати праці державних службовців: актуальні проблеми теорії та практики: монографія / О. М. Ярошенко, А. М. Слюсар, О. А. Яковлев, Г. О. Яковлева та ін.; за заг. ред. проф. О. М. Ярошенка. Харків: Юрайт, 2018. 260 с.

7. Велика українська юридична енциклопедія. У двадцяти томах / Нац. акад. прав. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2018. Т. 11 : Трудове право. 776 с.

8. Право соціального забезпечення: підручник / О. М. Ярошенко, А. М. Слюсар, І. А. Ветухова та ін.; за заг. ред. О. М. Ярошенка. Харків: Право, 2019. 376 с.

АНОТАЦІЯ

Яковлева Г. О. Суб'єкти права соціального забезпечення. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення». – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України. – Харків, 2019.

Дисертацію присвячено вивченню загальних засад та особливостей правового регулювання правового статусу суб'єктів права соціального забезпечення. Проведено ґрунтовне дослідження загальних теоретичних питань предмету права соціального забезпечення, сфери його дії та сутності соціальної функції держави, внаслідок чого стало можливим провести логічний і системний аналіз місця вчення про суб'єкти права соціального забезпечення у наведеній галузі права. У роботі всебічно і комплексно розкрито проблематику суб'єктів права соціального забезпечення: визначено основні логіко-методологічні підходи до побудови юридичних конструкцій суб'єктів права соціального забезпечення, надано визначення поняттю суб'єктів права соціального забезпечення, проаналізовано співвідношення наведеного поняття з іншими суміжними категоріями, проведено класифікацію зазначених суб'єктів, висвітлено спеціальні питання правового регулювання правового статусу держави як гарантуючого суб'єкта права соціального забезпечення, особи, яка потрапила у складну життєву ситуацію, сервісних суб'єктів права соціального забезпечення. Виділено та досліджено правові ознаки ключових понять та категорій, розкрито та вдосконалено категоріально-понятійний апарат відносно досліджуваної проблематики: «суб'єкти права соціального забезпечення», «сервісні суб'єкти права соціального забезпечення», «правовий статус особи, яка потрапила у складну життєву ситуацію», «загальновизнаний стандарт захисту прав і законних інтересів суб'єктів права соціального забезпечення», «соціальний ризик», «сфера дії права соціального забезпечення» тощо.

Здійснено аналіз загальновизнаних стандартів захисту прав та інтересів суб'єктів права соціального забезпечення. Та у контексті впровадження зазначених стандартів у галузь соціального забезпечення України, а також з врахуванням дослідженого матеріалу, окреслено стратегію вдосконалення соціально-забезпечувального законодавства

України та проаналізовано її вплив на правовий статус суб'єктів права соціального забезпечення.

Ключові слова: право соціального забезпечення, предмет права соціального забезпечення, суб'єкти права соціального забезпечення, сервісні суб'єкти, соціальна функція держави, соціальний ризик, складна життєва ситуація, захист прав та інтересів.

АННОТАЦІЯ

Яковлева Г. А. Субъекты права социального обеспечения. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.05 «Трудовое право; право социального обеспечения». – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Министерство образования и науки Украины. – Харьков, 2019.

Диссертация посвящена изучению общих принципов и особенностей правового регулирования правового статуса субъектов права социального обеспечения. Проведено детальное исследование общих теоретических вопросов предмета права социального обеспечения, сферы его действия и сущности социальной функции государства, в результате чего стало возможным провести логический и системный анализ места учения о субъектах права социального обеспечения в приведенной отрасли права. В работе всесторонне и комплексно раскрыта проблематика субъектов права социального обеспечения: определены основные логико-методологические подходы к построению юридических конструкций субъектов права социального обеспечения, дано определение понятию субъектов права социального обеспечения, проанализировано соотношение приведенного понятия с другими смежными категориями, проведена классификация указанных субъектов, освещены специальные вопросы правового регулирования правового статуса государства как гарантирующего субъекта права социального обеспечения, лица, попавшего в сложную жизненную ситуацию, сервисных субъектов права социального обеспечения. Выделены и исследованы правовые признаки ключевых понятий и категорий, раскрыт и усовершенствован категориально-понятийный аппарат относительно исследуемой проблематики: «субъекты права социального обеспечения», «сервисные субъекты права социального обеспечения», «правовой статус лица, попавшего в сложную жизненную

ситуацию», «общепризнанный стандарт защиты прав и законных интересов субъектов права социального обеспечения», «социальный риск», «сфера действия права социального обеспечения» и другие.

Впервые на научно-исследовательском уровне предложена структура Социального кодекса Украины, формирование которой должно происходить путем внутреннего разграничения на разделы, регулирующие виды общеобязательного государственного социального страхования и социального обеспечения с учетом того, что виды социального обеспечения распределяются по разделам и главам на основании разделения социальных рисков на традиционные и нетрадиционные. Также сделано вклад в разработку вопроса юридической конструкции субъекта права социального обеспечения, и отмечено, что она строится на сочетании основных и факультативно-формулирующих элементов. Основные элементы – это социально-обеспечительная правосубъектность и правовой статус, факультативно-формулирующие элементы – это дополнительные правовые характеристики, включение которых в состав юридической конструкции субъекта права социального обеспечения определяется его видом и ролью в социально-обеспечительных правоотношениях. В связи с этим, в праве социального обеспечения в наиболее обобщенном виде имеются два вида юридических конструкций его субъектов: юридические конструкции субъектов, получающих социальное обеспечение, и юридические конструкции субъектов, предоставляющих социальное обеспечение. Факультативно-формулирующие элементы для юридической конструкции субъектов, получающих социальное обеспечение – это, прежде всего, особенность социального риска, под действие которого попало лицо, возраст т.п., а для субъектов, предоставляющих социальное обеспечение – источник финансирования, социальная направленность деятельности.

Осуществлен анализ общепризнанных стандартов защиты прав и интересов субъектов права социального обеспечения. И в контексте внедрения указанных стандартов в отрасль социального обеспечения Украины, а также с учетом исследованного материала, определена стратегия совершенствования социально-обеспечительного законодательства Украины и проанализировано ее влияние на правовой статус субъектов права социального обеспечения.

Ключевые слова: право социального обеспечения, предмет права социального обеспечения, субъекты права социального обеспечения,

сервисные субъекты, социальная функция государства, социальный риск, сложная жизненная ситуация, защита прав и интересов.

SUMMARY

Yakovlieva G.O. Subjects of social security law. – Qualifying scientific work on the rights of manuscript.

Thesis for obtaining the degree of Doctor of Law in specialty 12.00.05 «Labor Law; Social Security Law». – Yaroslav Mudryi National Law University, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kharkiv, 2019.

The dissertation is devoted to the research of general principles and features of legal regulation of the legal status of subjects of social security law. A thorough research of the general theoretical issues on social security law, its scope and nature of social function of the state has been carried out, which made it possible to provide a logical and systematic analysis of the place of studies on the subjects of social security law in the given branch of law. The work represents a comprehensive and holistic coverage of issues of subjects of social security law: the main logical and methodological approaches to the formation of legal structures of the subjects of the social security law have been defined, the definition of the concept of the subjects of the social security law has been provided, the correlation between the mentioned concept and other related categories have been analyzed, the classification of these subjects has been carried out, special issues of legal regulation of the legal status of the state as a subject of guarantee in the social security law have been covered as well as the legal status of a person who has fallen into a difficult life situation and service subjects of the social security law. The legal features of key concepts and categories have been identified and researched, the categorical and conceptual apparatus on the given issue has been discovered and improved: «subjects of social security law», «service subjects of social security law», «legal status of a person who has fallen into a difficult life situation», «generally accepted standard of protection of the rights and legitimate interests of the subjects of social security law», «social risk», «field of social security law» etc.

The analysis of generally accepted standard of protection of the rights and legitimate interests of the subjects of social security law has been done. Thus in the context of implementation of these standards in the social security sector of Ukraine, and in the light of the study material, the strategy for improving social security law of Ukraine has been outlined, its impact on the legal status of subjects of social security law has been analyzed.

Key words: social security law, subject of social security law, subjects of social security law, service subjects, social function of the state, social risk, difficult life situation, protection of rights and interests.

Відповідальний за випуск
доктор юридичних наук, доцент
А. М. Слюсар

Підписано до друку 10.05.2019 р. Формат 60x90 1/16.
Папір офсетний. Віддруковано на ризографі.
Умовн. друк. арк. 1,3. Облік.-вид. арк. 1,9.
Тираж 150 прим. Зам. № _____

Друкарня
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77